

Biblické zprávy o stvoření a jejich pluralita

Teologický význam vnitrobiblické polyfonie

David Beňa

Anotace

Bible představuje Boha jako Stvořitele nebe i země, činí tak ovšem různými způsoby. Genesis 1 je pouze první z vícero biblických zpráv o stvořitelském díle počátku. Zatímco Genesis 1 zvěstuje Boha jakožto suverénního architekta svého chrámu, který svět tvoří prostřednictvím mocných rozkazů, Genesis 2 mluví spíše o božském Sadaři, Hrnčíři či Lékaři, který člověka povolává, aby byl jakoby spolutvůrcem světa. Další biblické texty hovoří o Božím stvořitelském zápasu s nespoutanými nepřátelskými živly, anebo naopak o pokojné, dennodenní stvořitelské činnosti uprostřed dobrého světa. Bible se nicméně nepokouší tyto své různé perspektivy sjednotit v nějaké harmonizované, jednohlasé nauce o stvoření. Spíše nás uvádí do polyfonního, pluralistického myšlení. Článek představuje několik příkladů těchto různých biblických zpráv a naznačuje některé otázky ohledně teologické diskuse o stvoření.

Abstract

***Biblical accounts on Creation and their plurality:
Theological meaning of intra-Biblical polyphony***

The Bible presents God as the Creator of the universe, but does it in different ways. Genesis 1 is only the first biblical account concerning Creator's works at the beginning. While Genesis 1 proclaims God as the sovereign Architect of his Temple, creating the world by his mighty orders, Genesis 2 speaks about the divine Gardener, Potter or Surgeon, which calls the man to be as it were the co-creator of the earth. Other biblical texts speak about God's creative battle with the unchained

destructive elements, or, contrary, about God's peaceful creative daily care from within the good world. Nevertheless the Bible doesn't integrate these different perspectives in one harmonized teaching about the creation. Instead it draws us into a polyphonic, pluralistic thinking. The article presents some examples of the different biblical accounts, and implies some questions concerning the theological debate not only about the creation.

Co říká Písmo o stvoření světa? Nechceme a nemůžeme tu představit ucelenou teologii stvoření.¹ Ze všech důležitých exegetických a teologických pozorování vyzdvihneme zejména jedno: Jako Bible obsahuje čtyři evangelia o Kristu Ježíši, dvojí dějiny izraelských království (1S–2Kr; 1–2Pa), dvě verze Mojžíšova zákona (Ex–Nu; Dt) či několik výkladů exodu (Jr 2,2n; Ez 20; Ž 114 atd.), tak podobně Bible přináší i vícero pasáží pojednávajících o stvoření světa. A jako např. každé ze čtyř evangelií má svůj nezaměnitelný tón a důraz – a snahy stmelit je v jedné evangelijní harmonii vyústily spíše v ne ladné disharmonie –, tak i texty o stvoření, jakkoli se jejich hlasy prolínají, není radno sjednocovat ve vyvažující doktríně. Bible sama to nečiní.

Biblické zprávy o stvoření k nám doléhají z dávných časů a cizích kultur; jsou to nezvyklé zvěsti, Boží zvěsti. A patří k nim právě i jejich „madrigalový“ mnohohlas – ne tedy nutně harmonický soulad, nýbrž právě neredukovatelná polyfonie.

Genesis 1: stvoření jako stavba Božího chrámu

Základním textem o stvoření – jak v Písmu, tak v dějinách teologie – je bezesporu Gn 1 (1,1–2,4a). Církevní otec Augustin věnuje výkladu této kapitoly mj. celou závěrečnou třetinu, jakési finále svých proslulých Vyznání.² Dlouho setrvává už u prvních dvou veršů a srovnává pět či více literárních výkladů, tehdy zřejmě běžných,³ aby nakonec přidal výklad svůj, mystický, christologic-

1 O starozákonní teologii stvoření např. Brueggemann, W.: *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*, Minneapolis, Fortress Press 1997, s. 145–164 a jinde. Za židovské hlasy např. Levenson, J. D.: *Creation and the Persistence of Evil. The Jewish Drama of Divine Omnipotence*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press 1988. Brown, W. P.: *The Seven Pillars of Creation: The Bible, Science, and the Ecology of Wonder*, Oxford, Oxford University Press, 2010.

2 Aurelius Augustinus: *Vyznání*, Praha, Kalich 1992, s. 374–523 (Conf. XI–XII).

3 K výkladům Gn 1 ve staré církvi např. Louth, A. (ed.): *Ancient Christian Commentary on Scripture. Old Testament: Genesis 1–11*, Downers Grove, Illinois, Inter Varsity Press 2001, s. 1nn. Srov. také Sasse, H.: *Sacra Scriptura. Studien zur Lehre von der Heiligen Schrift*, Hrsg. von F. W. Hopf, Ver-

ký. Tváří v tvář množství různých – a pravdivých! jak sám říká – interpretací si však nezoufá; spíše chválí Boha za bohatství Písem, která prostě čtenáře utěšují svým prostým zněním a moudré vyváží na hlubinu neproniknutelných souvislostí.⁴ Řečeno souhrnně s jedním současným katechismem: „*Nikde nenajdeme tak bohatý, a přitom strážlivý, tak mnohovrstevnatý a v detailech přesný text o původu života, jako je oněch několik prvních rádků Bible!*“⁵

Gn 1,1n: „*Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi. Země byla pustá a prázdná a nad propastnou tůňí byla tma. A nad vodami se vznášel duch Boží.*“⁶ Zastavme se tu jen u slovesa „stvořil“, בָּרָא. I letmá inventura jeho sémantického pole⁷ jednak prozrazuje, jak různorodé Boží tvoření zahrnuje, jednak připomíná starou otázku: Označuje hmotný vznik všech věcí, tradiční pojetí *creatio ex nihilo*? Či konotuje strukturování nediferencované prahmoty, jak zvažuje Augustin ad.?⁸ Anebo je tu, podobně jako ve staroorientálních kosmogoniích Egypta, Ugaritu či Babylonie, řeč spíše o přidělování úkolů a funkcí věcem, jež dosud ležely ladem a beze smyslu pro božské i lidské řády?⁹

lag der Ev.–Luth. Mission, Erlangen 1981, s. 49nn.87. K rabínským teologiím stvoření srov. Neusner, J.: *Judaism's Story of Creation. Scripture, Halakhah, Agadah*, Leiden – Boston – Köln, Brill 2000.

4 Augustinus, s. 455 (Conf. XII, 26): „*Kdybych tehdy býval Mojžíšem a od Tebe bylo mně uloženo napsati knihu Genesis, chtěl bych, aby mně byla propůjčena taková moc výmluvnosti a taková schopnost upravití řeč, aby ani ti, kteří doposud nemohou pochopiti způsob stvoření, neodmítli mých slov jako převyšujících jejich chápání, a zároveň, aby ti, kteří je již poznati mohou, v oněch málo slovech sluhy Tvého nepostrádali žádné z pravd, na niž by přemýšlením mohli přijíti; kdyby tedy ve světle pravdy jeden dospěl k jednomu výkladu, druhý ke druhému, aby každý měl v těchž slovech důvod pro svůj výklad.*“

5 Bernhard, P. B., Beňa, D.: *Představ si! Rozhovory o víře*, Litomyšl, Nový kostel 2017, s. 35.

6 Dodnes představují první verše crux exegetorum. Augustin je chápe christologicky (s. 385 aj.): „*V tomto ‚Počátku‘ stvořil jsi, Bože, nebe a zemi,*“ přičemž „*Počátkem*“ rozumí Krista (Conf. XI, 9). Karol Sidon (Pět knih Mojžíšových včetně haftarot s českým překladem rabína Karola Sidona, Nakladatelství Sefer, Praha 2012) překládá: „*První stvořil Bůh ta nebesa a zemi. A země, ta byla pustá a prázdná, tma nad propastí a Boží duch, vanoucí nad vodami.*“ Brueggemann, Theology, s. 153, a podobně Levenson, s. 121, se kloní k překladu: „*When God began to create...*“

7 V hebrejském Písmu se objevuje více než 50×, vztahuje se na Boží dílo počátku (Dt 4,34; Ž 148,5; Iz 40,26.28 aj.), ale i na jeho pokračující či nová tvoření. Zmíňme několik příkladů: Bůh tvoří každého nového tvora, člověka i zvíře (Ž 89,48; 104,30; Am 4,13); tvoří nové, nevidané věci – země otevřela chřtán a pohltila Kórachovce (Nu 16,30); kajcíníkoví tvoří nové srdce (Ž 51,12); „*tvořím zlo,*“ říká Hospodin u Iz, když sesílá soudy, ovšem také přikazuje nebesům, aby vydala déšť spravedlnosti, a zemi, aby rozkvetla spásou (Iz 45,7n); Bůh stvoří, že žena se bude ucházet o muže (Jr 31,22); a stvoří novou zemi (Iz 65,17).

8 Augustin, s. 419–426 (Conf. XII, 3–8). Srov. Fishbane, M.: *Biblical Text and Texture. A literary fading of selected texts*, Oxford, One World 1998, s. 7: „*His words create and order the heaven and the earth; they give a syntax to the formless and the void, they transform the primordial, undifferentiated unity into order and classification.*“

9 Tak Walton, J. H.: *The Lost World of Genesis One. Ancient Cosmology and Origins Debate*, Downers Grove, IVP Academic 2009 (vyšlo také v češtině jako *Ztracený svět 1. kapitoly První* →

V Gn 1 je svět každopádně „stvořen“ tak, že je vyslovován.¹⁰ Ale opět: jak různorodě tu Bůh mluví! Volá věci, aby byly a aby „se činily“: světlo, aby zasvítilo v počáteční tmě; klenbu, aby rozdělila vodstva tůně; vody pod klenbou, aby se shromáždily, a souš, aby se ukázala; světla, aby vládla dni a noci (1,3.6.9.14). Dává věcem nová jména: „světlo nazval Bůh dnem a tmu nazval nocí,“ „klenbu nazval nebem,“ „souš nazval zemí a nahromaděné vody nazval moří“ (1,5.8.10). Odděluje sféry: světlo od tmy a vody od vod (1,4.7). Zmocňuje a pověřuje úkoly: „zazelenej se země zelení... hemžete se vody havěti... vydej země rozmanité druhy živočichů“ (1,12.20.24). A žehná: „plodte a množte se, naplňte vody v mořích... naplňte zemi... A Bůh požehnal a posvětil sedmý den“ (1,22.28; 2,3). V Gn 1 Stvořitel svým slovem povolává („bud, budte“) a angažuje, odděluje a pořádá, pověřuje úkoly, obdarovává vitalitou a žehná.

Jaký obrázek světa Gn 1 kreslí? Od nepaměti si vykladači všimají struktury tří a tří a jednoho dne; a pokoušejí se ji uchopit – opět s různými výsledky.¹¹ Například v prvních třech dnech Bůh chystá hrubou stavbu, aby ji v dalších třech dnech „zprovoznil“ či „zaldil“, a to vždy v páru protilehlých dní (první a čtvrtý, druhý a pátý, třetí a šestý), přičemž dne sedmého se v ní sám abydluje. Prvního dne Bůh stvořil světlo a oddělil ho od původní tmy (1,2n); světlo, tj. časový úsek světla, nazval Bůh dnem a tmu, nyní již časově vymezenou dnem, nazval nocí. Čtvrtého dne pak zavedl měření tohoto rytmu dne a noci – umístil „světla na nebeskou klenbu, aby oddělovala den od noci. A budou na znamení časů, dnů a let“ (1,14). Podobně je tomu s druhým párem dní: Druhého dne Bůh stvořil klenbu a oddělil „vody pod klenbou od vod nad klenbou“ (1,6n); aby pak pátého dne prostor „pod nebeskou klenbou“ zaplnil létavci a dolní vody rybami a další havěti (1,20–23). Třetího dne Bůh shromáždil podnebeská vodstva do moří, dal vynořit se souši, které nařídil vydat „rozmanité druhy bylin, které se rozmnožují semeny, a rozmanité druhy stromů, které nese plody se semeny“ (1,9–13). Šestého dne pak tuto zelenou souš zaplnil zvěří, dal jí pána, muže a ženu, a všem jim za potravu určil právě zeleň (1,24–31). Sedmého dne následně „Bůh dokončil své dílo, které konal... a požehnal a posvětil sedmý den, neboť v něm odpočinul“ (2,1–3, srov. Ex 20,8–11). Jaký že obrázek Gn 1 kreslí? Svět jako sofistickou strukturu, jako architektonické dílo. Vykladači si všimají řady literárních a teologických paralel

knihy Mojžíšovy v kontextu evolučních a kreacionistických teorií. Starověká kosmologie a diskuse o vzniku světa, Praha, Návrat domů 2017). Srov. Levenson, s. 12: „...throughout the ancient Near Eastern world, including Israel, the point of creation is not the production of matter out of nothing, but rather the emergence of a stable community in a benevolent and life-sustaining order.“
 10 Srov. Fishbane, s. 4: „worded forth“.

11 K některým z vysvětlení této struktury srov. Fishbane, s. 8–11.

mezi vyprávěním o stvoření světa v Gn 1 na jedné straně a o stavbě stánku na poušti, resp. Šalamounova chrámu, na straně druhé (Ex 25–40; 1Kr 6–8).¹² Tyto paralely mezi světem a chrámem byly pro staroorientálce běžné, ba právě rozhodující!¹³ Svět je stvořen pro člověka – ovšem jako chrám Boží. Svět se lidem zpřístupňuje v Boží svatyni.

Genesis 2: svět jako zahrada pro člověka

Obraťme se stručně ke Gn 2 (2,4b–24). Pozorný čtenář si tu vedle zásadních shod s Gn 1 (příběhová souvislost, stejný Stvořitel, stejná díla, stejná scéna) všimne i rozdílů v pořadí stvořených věcí, ale i v celkové perspektivě a žánru. Bůh je nazýván „*Hospodin Bůh*“ a netvoří slovem, nýbrž takřkajíc řemeslně: Zahradu v Edenu „*vysazuje*“ (2,8); muže, stejně jako „*všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo*“, „*formuje*“ (יצר) „*ze země*“ (2,7.19; 3,19); a ženu „*buduje*“ (בנה) z mužova těla poté, co muže podrobil jakémusi operativnímu zákroku (2,21n). Ani setkání muže s ženou není výsledkem prostého Božího rozhodnutí, jak tomu bylo v Gn 1 (1,26: „*Učiníme člověka... muže a ženu*“); nýbrž je vyvrcholením procesu, na jehož počátku Hospodin diagnostikuje nedostatek ve svém díle (2,18: „*Není dobré, aby člověk byl sám*“) a rozhodne se ho napravit („*Učiním mu pomoc jemu rovnou*“): Tvoří tedy zvířata a přivádí je k člověku, aby jim dal jména (2,19n: „*Člověk pojmenoval všechna zvířata... ale pro člověka se nenašla pomoc jemu rovná*“). Teprve v ženě, kterou k němu Hospodin rovněž přivede, muž poznává vhodnou družku; a nazývá ji příhodně vlastním jménem (2,23: „*Toto je [konečně]*¹⁴ *kost z mých kostí, ať muženou se nazývá, vždyť z muže vzata jest*“).

Vedle Boží takřkajíc řemeslné práce je tato lidská spolupráce na procesu tvoření světa dalším specifickým rysem Gn 2. Hned na začátku oddílu se říká (2,4n), že „*na zemi nebylo ještě žádné polní křovisko ani nevzcházela žádná*

12 „*Duch Boží*“ (zřídka výraz v hebrejské Bibli) bdí jak nad stvořením světa, tak nad stavbou stánku (Gn 1,2; Ex 31,3). Stvoření a stánek jsou vztaheny k sabatu (Gn 2,1–3; Ex 31,12–17 a 35,2n). Mojiš přehlédl celé vykonané dílo a požehnal stavitelům, podobně jako Bůh, přehlédnuv své dílo, požehnal sedmému dni (Gn 1,31–2,3; Ex 39,43). Bůh sedmého dne „*spočinul*“ ve světě, podobně jako spočinul v pouštním stánku a v chrámu (Gn 2,3; Ex 40,34nn; 1Kr 8,10–13; 21,4; 1Pa 28,2; Iz 66,1). Stánek byl zřízen prvního dne prvního měsíce roku (Ex 40,2.17). Lze vytušit také obsahové a strukturální paralely: nádvoří s „*mořem*“ jsou obdobou souše a vodstev, sedmiramenný svícen je obdobou světla, ale také rajsých stromů, a vůbec celé kultické dění zpřístupňuje Boží realitu a Boží pohled na svět. Srov. Walton, s. 71–91; Fishbane, s. 12; Brueggemann, Theology, s. 650nn.

13 Walton, s. 19nn.

14 ЧЕР toto slovo vynechává (כפעח „*konečně, tentokrát, nyní*“ atp.).

polní bylina, neboť Hospodin Bůh nezavlažoval zemi deštěm a [!] nebylo člověka, který by zemi obdělával. “Nejen zvířata tu dostávají jména teprve od člověka; nejen vhodnou družku si vybírá člověk; také země se zazelená, teprve když v člověku dostane svého hospodáře (2,15).

Jaký svět líčí Gn 2? Svět se tu nepodobá architektuře chrámu, nýbrž je spíše sadem, zahradou,¹⁵ k jejíž kultivaci si Hospodin – sám zahradník – přizval člověka. Že z tohoto pověření pro člověka vyplyne tabu zapovězeného stromu, ba že uprostřed ráje číhá svod i smrt (2,16n; 3,1), to z Gn 1 nelze snad ani vytušit.

Další biblické hlasy o stvoření

Gn 1 a 2 nejsou zdaleka jedinými biblickými hlasy, které o stvoření světa vypravují. Jiří Beneš jmenuje dalších sedm starozákonních oddílů;¹⁶ lze jich ale nalézt víc.¹⁷ Zmíníme stručně alespoň tři příklady.

Jb 38: stvoření jako zkrocení potopy¹⁸

Hospodin se ptá zkoušeného Jóba (Jb 38,1nn): *„Kde jsi byl, když jsem zakládal zemi? Pověz, víš-li něco rozumného o tom. Víš, kdo stanovil její rozměry, kdo nad ní natáhl měřicí šňůru? Do čeho jsou zapuštěny její podstavce, kdo kladl její úhelný kámen, zatímco jitřní hvězdy společně plesaly a všichni synové Boží propukli v hlaloh? Kdo sevřel moře vraty, když se valilo z luna země, když jsem mu určil za oděv mračno a za plénku temný mrak, když jsem mu stanovil meze, položil závory a vrata a řekl: Až sem smíš přijít, ale ne dál; zde se složí tvé nespoutané vlnobití! Zdali jsi ty někdy za svých dnů dal příkaz jitru a vykázal jitřence její místo, aby se chopila okrajů země a svévolníci byli z ní vytřeseni? Země se mění jak hlína pod pečetidlem, ale oni tu stojí, ač jsou jen šat. Svévolníkům bude odepráno světlo a zvednutá paže bude přeražena. Přišel jsi až ke zřídlu moře, procházel ses po dně propastné tůně? Byly ti odkryty brány*

15 Fishbane, s. 17n mluví o zahradě případně položené na hoře, což je představa staroorientálních kosmogonií.

16 Beneš uvádí Ž 33, 74, 104, 136, 148, Jb 38 a Iz 51 (srov. rozhlasový pořad plzeňského Českého rozhlasu „Křesťanská vlna“ z 11. května 2008 https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/krestanskavlna/_zprava/452082).

17 Např. Iz 40,12nn; 42,5n; 45,5nn; Ž 8; 89,6–13; Jb 26,7–13; Př 8,22nn; srov. Fishbane, s. 12–15. A nezapomeňme ani na novozákonní adaptace a christologická prohloubení (J 1,1nn; Ko 1,15nn; Žd 1,1n; 2Pt 3,5–7).

18 Srov. Levenson, s. 16 aj.

*smrti, brány šeré smrti jsi spatřil? Postřehls celou šíři země? Pověz, znáš-li to všechno. Kde je cesta k obydlí světla? Kde má své místo temnota? Můžeš je vykázat do jejich hranic? (...)*¹⁹

Boží promluva vykazuje nápadný intertextuální vztah ke Gn 1: Vedle společného tématu založení světa se tu objevují i stejné klíčové pojmy („země“, „moře“, „jitro“, „propastná tůň“, „světlo“, „tma“). O to nápadnější jsou rozdíly, resp. vypravěčská a interpretační svoboda, s jakou – vyjdeme-li z kanonického pořadí knih – Gn 38 nakládá s látkou počáteční kapitoly Písma, a to ve zjevném rozhovoru s kosmogoniemi sousedních národů.¹⁹ Nepozorujeme žádnou snahu přizpůsobit vyznění Jb 38 mojžíšovské zprávě. Vedle rozdílů ohledně pořadí stvořených věcí²⁰ si lze všimnout rozdílného tónu: Jb 38 není informace, nýbrž obžaloba; Jóbova odpověď na Boží otázky má a bude znít (40,4; 42,1–6): „Ne, nebyl jsem u toho, nic o tom nevím; tvá díla, Bože, přesahují můj rozum i cit.“ Také postup a detaily Božího díla se liší: Je tu řeč o vlnobití, jež se valí z lůna země; a o závorách a vratech, které mají záplavu zadržet. Slyšíme o úhelném kameni a o podstavcích, na nichž země i v takových nebezpečných podmínkách může obstát. Čteme o jitřence, která ze země vytřásá svévolníky (!); a o hvězdách a synech Božích, kteří nad tou podívanou jásají. A čteme o smrti, která cíhá, uzavřena, kdesi u dna. Stvoření se tu nepodobá stavbě chrámu, ale ani založení zahrady, nýbrž je vyličen jako podmanění nepoddajných sil, jako krocení živlů a svévolníků, jako vzdorování smrti. Jako by Hospodin postavil hrad na nepřátelském území a musel nepřítele stále střežit. Jb 38 představuje stvoření světa jako zkrocení potopy,²¹ jako soud či podrobení živlů, jako ochranu života navzdory trvalému smrtelnému nebezpečí kdesi u dna reality.

19 Srov. Levenson, s. 15 aj.

20 Např. hvězdy, stvořené v Gn 1 čtvrtého dne, sledují v Jb 38 vznik moří a souše (v7), v Gn 1 dílo dne třetího. Světlo, resp. světlo dne, dílo prvního dne Gn 1, se v Jb 38 objevuje až po zkrocení vodstev (v8–12.19n). Smrt, která ve vyprávění Gn vstoupí na scénu až po Adamově hříchu, resp. v Boží hrozbě (2,17; 3,19.22), se v Jb 38 objevuje na samém počátku díla stvoření (v17). Jb 38 nemluví o jednotlivých dnech.

21 Už podle Gn 6–9 nechal Bůh v potopě zhroutit se prvotní stavbu světa (7,11): „Provalily se všechny prameny obrovské propastné tůně a nebeské propustí se otevřely.“ Obnova země pak vlastně byla novým stvořením: Nad vodami zavál „duch“ či „vitr“ od Boha (8,1); „prameny propastné tůně“ se uzavřely (8,2); souš se znovu vynořila z vod (8,5nn); znovu se zelenala (8,11); a Bůh slíbil, že „setba i žez“ [dílo třetího dne z Gn 1 s jeho zelení] a *chlad i žár, léto i zima* [počasí, dílo druhého dne] a *den i noc* [dílo dne prvního] *už nikdy nepřestanou*“; a požehnal Noemově rodině jako kdysi Adamovi: „*Plodte a množte se, naplňte zemi*“ (8,22; 9,1).

Ž 74: stvoření jako exodus²²

Podobné motivy nacházíme v Ž 74 (v12nn): „*Svou mocí jsi rozkymácel moře, drakům na vodách roztrátils hlavy, rozdrtil jsi livjátana, dals ho sežrat hordě divé sběře, rozpoltil jsi skálu, vytryskl pramen i potok, vysušil jsi mocné říční toky. Tobě patří den, i noc je tvoje, tys upevnil světlo noci i slunce, ty jsi vytyčil veškerá pomezí země, vytvořils léto i zimu.*“ Tématem i slovníkem odkazuje také Ž 74 ke Gn 1, tento materiál však opět, podobně jako Jb 38, zpracovává po svém. Čteme tu o exodu z Egypta, o potopě, či o stvoření? Anebo snad o bitvě bohů s mořskými příšerami, jak ji popisují staroorientální kosmogonie?²³ Zdá se, jako by tu všechny motivy splývaly, resp. jako by se navzájem osvětlovaly a vysvětlovaly: Stvoření je jakýmsi exodem zprostředkovaným ohrožením chaotickými příšerami; a exodus lidu Izraele zprostředkovaným otročiny je novým stvořením.²⁴

Žalmista každopádně od prvního verše usilovně žádá Hospodina, aby v časech přítomné krize vysvobodil Izraele (v1–11.18–23): „*Bože, zanevřel jsi na nás natrvalo? (...) Proč stahuješ svou ruku nazpět? Zvedni svou pravicí z klína... Přihlédni ke smlouvě...*“ Boží lid je v ohrožení, chrám je rozbořen, svět se takřkajíc hroutí v základech; žalmista „*přivolává Boží předvěké vítězství, když se zdá, že Bůh utrpěl porážku z ruky historického nepřítele.*“²⁵ Víra v dobrého a mocného Stvořitele počátku nezavírá oči před zlým stavem světa dnes; odmítá ho však akceptovat jako konečný stav věcí. Svět není stabilním, bezpečným místem, je spíše vystaven opětovnému, ne-li stálému ohrožení; jedině díky (vždy) novému Stvořitelově spasitelnému zásahu může Izrael i svět obstát.

22 Levenson, s. 7 ad. Srov. také Brueggemann, W.: *The Message of the Psalms. A Theological Commentary*, Minneapolis, Augsburg Publishing House 1984, s. 68–71.

23 Srov. Ž 89,10–15; 93,1nn; Iz 27,1; 51,9–11; Ab 3,8–11. I zde střet s mořskými netvory souvisí s exodem Izraele z Egypta.

24 Už jsme zmínili paralely mezi stvořením světa a stavbou pouštního stánku. Také zrod izraelského národa v Egyptě podobně jako záchrana Mojžíše z vod Nilu jsou vyličený pomocí pojmů z Gn (Ex 1,7.20n; 2,3; srov. Gn 1,26; 6,14). Tyto intertextuální vazby mezi Gn 1–2.6–9 a Ex 1–2 upozorňují i na souvislosti typologické mezi stvořením, potopou a exodem, resp. exilem a budoucí spásou (srov. také Iz 43,1n atp.), jimiž se zde nemůžeme zabývat.

25 Levenson, s. 19.

Ž 104: svět jako Boží sad a šat²⁶

Připojme ještě poslední příklad „alternativního“²⁷ textu. Také žalm 104 je svým tématem a slovníkem propojen s „chrámovým“ oddílem Gn 1,²⁸ ale i se zahradou z Gn 2–3,²⁹ a rovněž s oddíly Jb 38 a Ž 74 o potopě či boji, resp. exodu.³⁰ Ovšem scenérie i atmosféra je jiná: Člověk neumlká tváří v tvář Hospodinově neuchopitelnosti ani neprosí, aby se Hospodin znovu stvořitel-sky ujal ohroženého světa, nýbrž chválí Hospodina, že země „*se nepohne navěky a navždy*“ (v5) a že Bůh věrně a ze své vlastní velkorysosti iniciativy vysílá do pramenů vodu, zavlažuje zemi deštěm, sytí čápy i kozorožce, ba že přátelský livjátan může dovádět v bezpečném moři (v10nn). Zrození každé generace lidí i zvířat je tu Božím stvořitelským činem, stejně jako smrt každého tvora je jistě hrozivým, ne však nutně soudným dílem Božím, dílem Božího ducha (v29n). Lidská práce, dobývání chleba či mořeplavba tu nese bezmála rajské rysy (v14n.23.26.33n) a sám Hospodin se raduje ze svého díla (v31). Pro žalmistu je svět zahradou, o kterou se Bůh osobně a dennodenně stará.

Nejprve je tu ale svět Božím šatem a palácem, ba byl jako Boží šat a palác, jako Boží nástroj a sluha stvořen (v2nn): „*Halíš se světlem jako pláštěm, rozpínáš nebesa jako stanovou plachtu. Mezi vodami si kleneš síně, z mračen si vůz činíš a vznášíš se na perutích větru. Z vichrů si činíš posly, z ohnivých plamenů sluhy. Propastnou tůň jsi přikryl jak šatem, nad horami stály vody; pohrozils a na útěk se daly, rozutekly se před tvým hromovým hlasem...*“ Mluví tu žalmista – na počátku žalmu – o počátku světa, nebo snad o potopě, či o exodu lidu Izraele; anebo o božském zápasu? Či snad v těchto dramatických obrazech vypráví už o všednodenní Boží péči, které věnuje zbytek žalmu? Každopádně tu nezkoumá nutně vznik věcí, nýbrž spíše se raduje, že Bůh svět zachovává. Děkuje mu, že zblízka, z nitra stvoření – oděn v něm jak do šatu – dopřává každému tvoru dech, potokům každou kapku vody, louce každý list trávy a lvíčeti jeho kořist. Svět je Boží palác, Boží sad, Boží šat; svět je pod stálou, bezmála samozřejmou Boží intimní péčí.

26 Brueggemann, s. 31–33; Levenson, s. 53nn.

27 Tak J. Beneš v Českém rozhlasu, viz výše.

28 Jako Gn 1 mluví Ž 104 také o „světě“, „nebesích“, „vodách“, o „zemi“, „propastné tůni“, o „dní“ a „noci“, o Božím „duchu“, je řeč o travě jako potravě dobytka, o ptácích, mořských i suchozemských živočiších atp. V Ž 104 si Bůh uprostřed stvoření staví své obydlí, používá je jako svůj „vůz“ a jako své služebníky.

29 Jako Gn 2–3 mluví Ž 104 také o potocích a rostlinách, o lidské práci na poli, o dobývání chleba, o smrti a hříchu atd.

30 Jako Ž 74 nebo Jb 38 mluví Ž 104 také o pilřích země, o záplavě a zrocení vod a živlů, o livjátanovi, o vymizení „svévolníků“ atp.

Shrnutí a dvě naznačené otázky

Představili jsme – za mnohé další – alespoň pět biblických textů o stvoření; mohli bychom pokračovat, a sice i v Novém zákoně.³¹ Úvodní text Písma, Gn 1, představuje stvoření světa jako suverénní Boží stavbu chrámu. Gn 2 vykresluje svět jako zahradu, k jejíž kultivaci je zapotřebí lidského příspěví. Jb 38 líčí vznik světa jako krocení vodstev a nezkroutných (i hříšných) živlů a smrti, dílo, k němuž přispívají jitro a hvězdy, zatímco člověku je zcela nedostupné. V Ž 74 prosí Izraelita Hospodina, aby jako kdysi v díle stvoření či exodu znovu zasáhl a porazil přítomné nepřátelské síly, zastupované livjátanem. A Ž 104 děkuje Bohu za jeho bezprostřední péči o každého tvora, od narození po smrt, včetně hravého livjátana. Bůh tvořil na počátku a „pracuje“ i každého dne. Bůh tvoří slovem, ale i činem; sám, ale i ve spolupráci se svými tvory. Příkazuje z nebe, ale také zápasí s živly či trpělivě pečuje o jednotlivé tvory zprostředk světa. Člověku se ohlašuje, jak dobrý dar je svět; je povolán svět svou prací „polidštovat“. Některé texty Boží díla popisovaly; jiné za ně Bohu děkovaly; další o ně prosily; a některé člověka pokořovaly v jeho neschopnosti cokoli rozumného o Božím tvůrčím díle říci.

Všechny oddíly – scénou, tématem, používaným slovníkem – se kanonicky vztahují ke Gn 1 a jsou porůznu provázány i vzájemně. Každý z nich ovšem společnou tematiku pojednává po svém, v jiných vnitrobiblických či kulturně-náboženských vztazích, v jiném pořadí událostí, s jiným vyzněním, s jiným cílem, v jiném žánru. Bible o jednom stvoření světa vypráví vícero různými způsoby a neprojevuje tendenci tyto divergence harmonizovat, resp. další kanonická líčení přizpůsobovat úvodnímu textu Písma.

Máme tedy v Písmu vedle sebe vícero teologií stvoření? Očividně nelze tyto svobodné hlasy biblické polyfonie nivelizovat v jednohlase, resp. ten či onen hlas prohlásit za vůdčí. Bible sama to nečiní, nýbrž promlouvá k nám pomocí různých „částek“ (srov. 1K 13,9.12). „*Pokud biblické slovo vtěsnáme do jednoho světónázoru, uzavíráme si cestu ke skutečnému porozumění.*“³² V jakém teologickém přemýšlení a mluvení – a v jaké liturgické praxi (vzpomeňme

31 Srov. J 1,1nn; Ko 1,15nn; Žd 1,1n; 11,1n a 2Pt 3,5–7. Nový zákon představuje Krista Ježíše co prostředníka, dědice, spasitele a pána stvoření, coby Boží stvořitelské slovo. Jaké světlo vrhá tato stvořitelská moc na Ježíšovo pozemské dílo? A jaké světlo na dílo stvoření vrhá naopak skutečnost, že tímto prostředníkem je právě Ježíš – narozený v Betlémě, sloužící potřebným, pokoušený a zkoušený lidskou slabostí, ukřižovaný a vzkříšený? Jakkoli jde o další hlas „biblického madrigalu“, resp. takříkajíc o sám společný text této písně, musíme ho zde ponechat pouze ve formě této letmé otázky.

32 Rothen, Beňa, s. 33. Srov. Fishbane, s. 3n: „*Within any particular culture a variety of creation accounts – often mutually exclusive – may coexist. (...) Accordingly, different creation texts in any one culture justify different institutions or theological orientations.*“ Srov. Levenson, s. 5.

na žalmy) a praktické službě – takové případné „skutečné porozumění“ spočívá? Zřejmě, řekněme, nejprve v legitimitě dialogu právě různých biblických a teologických perspektiv, různých, třebaže vzájemně – zdánlivě – nesouladných otázek, pocitů, stanovisek (nesouladných zdánlivě, neboť i v Bibli všemi oněmi různými hlasy promlouvá jediný Bůh, resp. promlouvá se k jednomu Bohu, třebaže tato jednota v Bohu je předmětem víry, a ne výsledkem racionálního proniknutí).

A jaké nové možnosti – budiž naznačeno k otázkám vztahu (nejen) přírodních věd a teologie či ke sporu evolučních a kreacionistických modelů – se otevřou, pokud diskuse explicitněji zohlední – na způsob Písma samotného – i další, odlišné oddíly o stvoření, a nejen (zdá se, jednostranně upřednostňovanou) úvodní kapitolu Gn 1? Jaká nová – jakkoli částečná – poznání, otázky či odpovědi, nabízí „bojové“ či „exodické“ texty kupř. ohledně povahy Božího tvůrčího díla, ohledně smrti atd.?

Odpovědi přesahují možnosti a rámec tohoto článku. Ten chtěl připomenout zejména prostý – a pro každé biblicky ukotvené přemýšlení tedy výchozí – fakt, že v Písmu se nepotkáváme s jediným příběhem o stvoření, nýbrž spíše s polyfonií různých perspektiv a výpovědí, jejichž pluralitu Písmo samo nesjednocuje a neredukuje. ■